

**Wie zingt,
die krijgt**

**Wie zingt,
die krijgt**

In Vlaanderen en Brussel worden dagelijks talloze feesten gevierd. Ze doorbreken het alledaagse en zorgen voor een gevoel van samenhang. Bedelzingen neemt een bijzondere plaats in binnen onze feestcultuur. Bij bedelzingen gaan kinderen en/of volwassenen van deur tot deur zingen in ruil voor iets lekkers. Het spontane bedelzingen is een oud gebruik dat langzaam verdwijnt. Vandaag worden er meer en meer pogingen ondernomen om het bedelzingen in leven te houden. Talrijke vrijwilligers ontfermen zich hierover. Deze inspiratiebrochure is bedoeld om hen een zetje te geven bij het actief zorgen voor hun traditie. De brochure bevat niet alleen praktisch advies maar toont ook tal van praktijkvoorbeelden.

Deze brochure is het resultaat van een samenwerking tussen Erfgoedcel k.ERF en LECA | Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur van Alledag. De twee organisaties besloten in 2013 om samen te werken om bedelzingen meer kansen voor de toekomst te geven. In maart 2014 organiseerde Erfgoedcel k.ERF een ideeëncafé om te polsen naar de leefbaarheid van bedelzangtradities. Ze ging onder andere na met welke uitdagingen en kansen de organisatoren geconfronteerd worden. Om daarop te kunnen inspelen was een samenwerking met LECA een volgende logische stap. LECA is door de Vlaamse Overheid erkend als expertisecentrum en werkt voornamelijk rond het erfgoed van feesten en rituelen. Samen met de mensen die de traditie beoefenen, produceert LECA kennis over de evolutie, leefbaarheid, betekenis en beleving van dit erfgoed. LECA heeft door de jaren heen expertise opgebouwd over hoe traditiedragers op een duurzame manier actief kunnen zorgen voor hun tradities (borgen). Wij wensen iedereen met een hart voor bedelzangtradities veel leesplezier bij het doornemen van de brochure en hopen dat traditiedragers geïnspireerd met hun erfgoed aan de slag gaan!

BEDELZANGTRADITIES IN HET KORT

Veel mensen denken spontaan aan Driekoningen wanneer het over bedelzingen gaat. Andere vormen zijn vaak minder gekend. Bij wijze van introductie lichten we acht tradities toe die vandaag nog leven.

Enkele jonge scoutsleden maken zich klaar om deel te nemen aan de Driekoningenoptocht van Mol. In de jaren 30 en 50 was het gebruikelijk om heuse stoeten te organiseren met Driekoningen. De kinderen zongen dan voor de missies in Congo en Brazilië.

© Gemeentearchief Mol

DRIEKONINGEN (6 JANUARI)

Driekoningen is veruit de meest gekende bedelzangtraditie. In heel Vlaanderen trekken op 6 januari groepjes zangers door de straten. Ze zijn verkleed als de koningen uit het bekende Bijbelverhaal. Een aantal wijzen (of koningen) zag een ster aan de hemel verschijnen. Deze zou hen de weg naar de pasgeboren Jezus Christus tonen. Wanneer ze aankwamen bij de stal, schonken ze Jezus goud, mirre en wierook.

Veel van deze elementen kan je vandaag nog terugvinden bij het driekoningenzingen. Zo dragen de zangers mantels, tulbanden of kronen. Creatieve kinderen knutselen zelf een (draaiende) ster op een stok in elkaar. De hele dag wordt lustig van deur tot deur gezongen. Vaak klinkt het bekende lied:

*Driekoningen, Driekoningen,
geef mij 'ne nieuwen hoed;
M'nen ouwen is verslete,
ons moeder mag 't nie weten.
Onze vaoder heget gèld
op de rooster geteld.*

Driekoningenzingen is eeuwenoud. De vroegste sporen gaan terug tot de 15de eeuw. In het verleden waren het meestal volwassenen (vaak bedelaars) die rondgingen. Zij deden aan 'sterzingen'. Dit gebeurde op de heilige dagen tussen Kerstmis en Driekoningen. Mensen werden geacht vrijgevig te zijn tijdens deze periode. Op deze manier konden ook de armsten genieten van de feestvreugde. Tegenwoordig zijn het hoofdzakelijk kinderen die op straat komen.

VASTENAVOND (MAANDAG VOOR ASWOENSDAG)

In Balen-Olmen wordt vastenavond op een speciale manier gevierd. Op de maandag voor Aswoensdag trekt iedereen erop uit voor een bedeltocht. Jong en oud gaan verkleed door de straten. Kleine kinderen worden begeleid door hun ouders. Aan elke deur zingen zij het volgende lied:

*Zet uw maskers al maar op,
En verbergt zo uwe kop.
Zo dat niemand nog kan zien,
Of je Jan bent of Fien (Trien)!*

De toeschouwers geven voornamelijk snoepgoed aan de kinderen. In Olmen vieren de volwassenen ook mee. Elke vastenavondpartij gaat rond in het dorp. Hun komst wordt aangekondigd door enkele voorlopers (narren) die op alle deuren bonken. Met veel lawaai volgt de bontgekleurde stoet. Vroeger deelden de inwoners van Olmen dan spek en eieren uit aan de feestvierders.

De bedelzangtocht is slechts één onderdeel van een reeks vastenavondvieringen. Zo zijn er nog de hanenkap op maandagnamiddag en de koningskroning op dinsdag. Elke vastenavondpartij organiseert zijn eigen specifieke activiteiten.

KAARSJE IN DE LANTAARN (LAATSTE DAGEN VAN SEPTEMBER)

‘Kaarsje in de Lantaarn’ is de eerste zin uit een kinderliedje. Het bestaat in vele varianten en werd op verschillende tijdstippen van het jaar gezongen. Zo was er een spel waarbij kinderen rond een kaars dansten. Zolang deze brandde, moesten zij het liedje zingen. Daarnaast werd het ook gezongen tijdens bedelzingen op Driekoningen of Sint-Maarten. In sommige dorpen en gemeentes heeft ‘Kaarsje in de Lantaarn’ zich ontwikkeld tot een aparte bedelzangtraditie. Het laatste weekend van september gingen zangertjes op pad met kleurrijke lampionnen of uitgeholve bieten. Dit deden ze om de zomer feestelijk vaarwel te zeggen. De lantaarns symboliseerden het licht waarvan ze afscheid namen.

Tegenwoordig wordt deze zangtraditie nog actief voortgezet in Dessel, Mol-Ezaart en Mol-Achterbos. Ouders en kinderen maken nu samen een korte wandeltocht. Het bedelen is verdwenen maar de lantaarns en het zingen zijn gebleven.

Hieronder is de versie neergeschreven van het kaarsjeslied uit Mol-Ezaart. Het lied wordt doorgaans in het lokale dialect gezongen:

*Kaarsje in de lantaarn, is mijnheer pastoor niet thuis?
'k Zou hem eens gaarne spreken, 't avond in zijn huis.
Ze zeggen dat ik een lulleman ben, ze zeggen dat ik een bulleman ben.
Ze liegen allemaal. Ze liegen allemaal.*

KRIK KRAK (LAATSTE ZONDAG SEPTEMBER)

Op de laatste zondag van september wordt de dorpskern van Retie omgetoverd in een festivalplein. De hele dag zijn er activiteiten voor jong en oud. Wanneer de avond valt, maakt iedereen zich klaar voor de stoet. Met zelfgemaakte lampionnen, de zogenaamde Krik Kraks, trekken de kinderen en ouders zingend door Retie. Bij aankomst op het dorpsplein krijgen de jongsten een speciale Krik Krakkoek. De koek heeft de vorm van een mannetje en bevat rozijnen. Lokale bakkers bakken de koeken.

De Krik Kraktraditie lijkt zeer sterk op het 'Kaarsje in Lantaarn'-zingen. Ook hier zongen de kinderen vroeger van deur tot deur om afscheid te nemen van de zomer. Het verschil zit echter in de liedjestekst:

*Krik krak ju lala
Ju lala krik krak
En overal, en overal
Waar de meskes zijn
Waar de meskes zijn
En overal
Waar de meskes zijn is 't bal*

Lokale bronnen omschrijven de oorsprong van het lied als volgt: 'Krik Krak staat voor het kraken van de takken in de bossen die men tijdens de optocht passeerde. Krik voor de kleine takjes. Krak voor de grote takken'.

Meer waarschijnlijk is dat het lied zijn oorsprong kent in de vele kinder- en nonsensrijmpjes die populair waren in de 19de en aan het begin van de 20ste eeuw. Zoals bij het 'Kaarsje in Lantaarn'-zingen kwamen deze terug bij verschillende dans- en kringspelen.

De lantaarntocht is het hoogtepunt van de Krik Krakvieringen. De kinderen wedijveren met elkaar om de creatie van de mooiste lampion (of Krik Krak). © Gert Daemen

GORIËNZINGEN (12 MAART)

Een van de meest uitzonderlijke bedelzangtradities vinden we terug in Schoonbroek, een gehucht van Retie. Daar wordt op 12 maart de heilige Gregorius vereerd, patroon van de schoolgaande jeugd. In een ver verleden werden in heel Vlaanderen verschillende activiteiten georganiseerd op zijn feestdag. Dat kon gaan van een boerenkermis tot een wedstrijd in schoonschrift. In Schoonbroek gingen de leerlingen zingend van deur tot deur:

*Goriën, goriën, gee-goa,
hèdde gèn kinnekes die meegoan?
We zulle ze wel wa liejre
Van ozze lieven hierje
We zulle wel bahaauwø
Veur ozze lieve Vrouwe
ABC
Geft de kinne-es een aike meej
Of een centje in de beus*

Als geschenk kregen de leerlingen geen geld of snoepgoed, maar eieren. 12 maart viel immers altijd in de vasten. Volwassenen die streng vastten, wisten dat ze tijdens deze periode geen zuivel mochten eten. Kinderen waren echter gevrijwaard van deze regel. Daarom kregen zij eieren. De kippen bleven uiteindelijk toch leggen!

Tegenwoordig is het bedelelement weggefallen. De kinderen maken nu een wandeling naar de Goriëberg net buiten Schoonbroek. Daar krijgen ze 's middags een lunch die in het thema staat van eieren. De kinderen hebben ook speciale attributen. Ze dragen kleurrijke kronen met papieren bloemen en blazen op koehoorns om hun komst aan te kondigen.

De felgekleurde stoet van Goriënzingers trekt eerst naar de kleuterschool waar ze hun jongste vriendjes al zingend 'uithalen'.

© Erfgoedcel k.ERF

SINT-MAARTEN (11 NOVEMBER)

Bijna een kwart van de Vlaamse deelgemeenten viert rond 11 november Sint-Maarten. De gebruiken verschillen sterk van streek tot streek. Op heel wat plaatsen heeft Sint-Maarten de vorm van Sinterklaas aangenomen. Hij brengt pakjes, woont in Spanje en rijdt op een paard. Maar in sommige streken blijft de traditie van het bedelzingen overeind. Op de vooravond van 11 november trekken kinderen zingend langs de deuren. Vaak dragen ze een zelfgemaakte lantaarn, zoals een uitgeholde biet of pompoen. Het bekendste Sint-Maartenlied is:

*Sint-Maarten, Sint-Maarten
de koeien hebben staarten
de meisjes hebben rokjes aan
daar komt Sinte-Maarten aan*

In een aantal gemeenten leeft de Sint-Maartenstraditie heel erg. In Mechelen bijvoorbeeld spreken ze van Sinte-Mette. Kinderen lopen er verkleed als bisschop door de straten en zingen van deur tot deur een Sinte-Mettelied. Vroeger droegen de kinderen de kleinste van de groep op een zelfgemaakte draagberrie rond: de zogenaamde ‘Sinte-Mette oep de kruk’. Dat gebruik is nu vrijwel volledig verdwenen. Ook Aalst en Beveren zijn ieder jaar in de ban van Sint-Maarten. In Aalst combineren ze de tradities rond Sinterklaas met een wandeling met uitgeholde suikerbieten. In Beveren wordt er ‘gegrield’: Sint-Maarten gooit er samen met wat helpende handen kilo’s snoep naar de verzamelde kinderen op de Grote Markt. Tot slot worden er op heel wat plaatsen ook grote vuren aangestoken. Het gebruik van Sint-Maartensvuren zit de laatste jaren in de lift. Vooral in de Kempen en in Limburg winnen ze aan populariteit.

SINT-CATHARINAZINGEN (25 NOVEMBER)

Op 25 november is het in Arendonk feest. Dan komen de kinderen naar buiten om de Heilige Catharina te eren. Ze gaan op pad met bedelzak en lampion in de hand. Vroeger was dit een versierde biet maar tegenwoordig zijn deze lantaarns uit papier of brik gemaakt. Bij het rondgaan op de markt en in de zijstraten zingen ze:

*Sint-Catharina
Fillefillemina
Kjeske veur ne cent
En al wie daar nie over kan
Over een kjeske, over een kjèèeske
Over een kjeske veur ne cent
Laat ons, laat ons
Ne goeienavond onder ons*

Dit doen ze zo snel mogelijk, soms zijn ze zelfs al klaar vooraleer de deur wordt geopend. Er mag immers enkel gezongen worden tussen 18 en 20 uur 's avonds en de regels zijn strikt! Het is dan ook een ware sport om binnen deze beperkte tijd zo veel mogelijk snoepgoed te verzamelen. Zo zingen de jongens vaak een korte versie van het lied. Er bestaat ook een vrome versie van het lied. Die leerden de zusters vroeger aan de meisjes op school.

Sinds enkele jaren ondersteunt het gemeentebestuur het Catharinazingen. Zo kan elke buurtvereniging gratis een bestelling plaatsen voor de ingrediënten om wafels en chocomelk te maken. Die worden uitgedeeld aan de kinderen tijdens het zingen.

NIEUWJAARKE ZOETE (31 DECEMBER)

Deze traditie vinden we vooral terug in de Antwerpse Kempen. Zangertjes trekken op 31 december in kleine groepen van deur tot deur. Met hun liedjes wensen ze iedereen een gelukkig Nieuwjaar. In ruil daarvoor krijgen ze enkele euro's of wat snoep. Ook dit gebruik is eeuwenoud. Vroeger gingen volwassenen rond om geld in te zamelen. Mogelijk deden zij dit om het avondfeest te kunnen betalen. Vanaf de 19de eeuw zijn het hoofdzakelijk kinderen die zich op de straten begeven.

De liedjes die worden gezongen zijn eenvoudig. Ze zijn kort en hebben een gemakkelijk AABB-rijmschema. Het bekendste rijmpje gaat als volgt:

*Nieuwjaarke zoete
Een varken heeft 4 voeten
4 voeten en ne staart
dat is wel een centje waard*

Er zijn ook creatieve zangers die het oorspronkelijke liedje omvormen naar een meer persoonlijk rijmpje. Wanneer de kinderen voor een gesloten deur staan, worden de bewoners getraakteerd op een minder lieflijk liedje:

*Hoog huis, laag huis
Er zit een gierige pin in huis*

In sommige gemeenten is het 'Nieuwjaarke Zoete'-zingen bijzonder populair. Zo kon je op 31 december 2013 in Berlaar meer dan 600 zangertjes tellen. Vaak worden er ook nevenactiviteiten voor de ouders voorzien. In Laakdal bijvoorbeeld kunnen de ouders genieten van een jenevertje terwijl de kinderen rustig verder zingen.

Nieuwjaarke Zoete zingen is een waar succesverhaal in Meerhout. Maar liefst 900 kinderen trokken op de laatste dag van 2013 langs de deuren van het centrum. © Koninklijke Meerhoutse Fotoclub Focus

MEER DAN ZANG

Bedelzangtradities bestaan niet enkel en alleen uit gezongen erfgoed. Veel van de gebruiken zijn ooit ontstaan als viering of feestelijkheid op een katholieke hoogdag. Dit waren belangrijke sociale evenementen binnen het kalenderjaar. Al vanaf het begin werd het religieuze gekoppeld aan een gezellig samenzijn, telkens met eigen gebruiken en tradities. Zo was Driekoningen tot ongeveer het eind van de 19de eeuw een feestdag die hoofdzakelijk binnenshuis gevierd werd. Familieleden kwamen samen en genoten van een feestmaaltijd met specifieke etenswaren. Ook vandaag kan je nog typische streekgerechten terugvinden bij enkele bedelzangtradities. Bijzondere soorten feestgebak zoals de Driekoningentaart of de Sint-Maartenskoek zijn goede voorbeelden van streekgebonden gerechten die uitgegroeid zijn tot lokaal culinair erfgoed. Ook het liefdadigheidsaspect is bij veel bedelzangtradities van belang. Vanaf de 15de eeuw zijn er bronnen die beschrijven hoe arme mensen zangtochten ondernamen tijdens de ‘12 zalige dagen’. Dit is de periode tussen Kerstmis en Driekoningen. De toeschouwers werden geacht gul te zijn voor de berooide bedelzangers. Veel hedendaagse groepen en verenigingen houden vast aan de gedachte van vrijgevigheid. In plaats van te zingen uit eigenbelang gaan ze rond voor het goede doel.

BEDELZANGTRADITIES ALS ERFGOED

Wereldwijd is er de laatste tijd veel aandacht voor immaterieel erfgoed. Maar wat wordt daar precies mee bedoeld? En hoe past dat in het verhaal van de bedelzangtradities? In dit onderdeel lichten we een aantal begrippen toe. Niet omdat we zo van definities houden, maar omdat ze mensen kunnen helpen bij het doorgeven van hun tradities.

ERFGOED

Niet iedereen kent het begrip ‘erfgoed’. Toch bevindt erfgoed zich overal om ons heen. Erfgoed is alles wat we hebben overgeërfd van voorgaande generaties en we de moeite waard vinden om te bewaren en door te geven aan toekomstige generaties. Dat kunnen gebouwen of gebruiksvoorwerpen zijn, documenten in archieven, maar ook tradities, verhalen of ambachten. Bedelzingen valt onder die laatste categorie. Het is een traditie die je niet kan aanraken. Daarom spreken we van immaterieel erfgoed. Mensen hebben de gebruiken geleerd van hun ouders en geven die met plezier door aan de jeugd. Het is daarbij niet zo belangrijk dat alles precies blijft zoals het was. Het is vooral van belang dat de jeugd voldoende informatie en vooral goesting heeft om de traditie voort te zetten. Op die manier blijft erfgoed relevant en vindt het aansluiting bij vandaag.

Bedelzangtradities zijn daar een mooi voorbeeld van. Ze hebben een hele evolutie doorgemaakt. Lange tijd was bedelzingen bittere noodzaak voor een groot deel van de Europese bevolking. In een tijd waarin voedsel moeilijk bewaard kon worden, trokken armen tijdens de wintermaanden van deur tot deur in de hoop wat eten, drank of geld bij elkaar te krijgen. De zangtochten rond Driekoningen bijvoorbeeld kwamen overal in Europa op tussen 1460 en 1560. Vooral in de tweede helft van de 16de eeuw werd dat zogenaamde ‘sterzingen’ populair. Groepen jongeren trokken verkleed als de drie wijzen met een stok en een draaiende ster van deur tot deur. Dat gebeurde niet altijd even vreedzaam. Heel wat bronnen uit die tijd getuigen van bandeloze jongeren die agressief werden wanneer de bewoners niks wilden geven. Het hedendaagse bedelzingen staat daar mijlenver vanaf. Vandaag staan waarden als samenhang en gezelligheid voorop. Ook op andere vlakken evolueerde het bedelzingen mee met de tijd. Tot het begin van de 20ste eeuw bijvoorbeeld gingen vooral arme kinderen bedelzingen. Intussen staat het bedelzingen los van de financiële situatie van de kinderen. Bovendien evolueerde het spontane bedelzingen tot een feest dat steeds vaker centraal wordt georganiseerd. Talloze verenigingen, winkeliers en gemeentediensten zetten zich bijvoorbeeld in om de veiligheid te garanderen. Die flexibiliteit zorgt ervoor dat het bedelzingen kan blijven bestaan. En net dat is een van de kerneigenschappen van immaterieel erfgoed: dynamiek.

IMMATERIEEL ERFGOED VOLGENS UNESCO

Unesco heeft iets met erfgoed. Denk maar aan de Werelderfgoedlijst. Sinds de jaren 1970 beschermt die lijst unieke landschappen en gebouwen. Maar wist je dat Unesco ook oog heeft voor tradities? Je hebt natuurlijk allerlei soorten tradities, maar sommige gebruiken vinden mensen zo waardevol dat ze er alles aan doen om ze door te geven aan de volgende generaties. Ze proberen jongeren enthousiast te maken, organiseren tentoonstellingen, leren oude technieken aan en ga zo maar door. Voor die tradities koos Unesco in 2003 een nieuwe naam: immaterieel cultureel erfgoed. Om dit meer aandacht te geven, lanceerde Unesco drie nieuwe lijsten. De bekendste is de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid. Daarop prijken tradities als Aalst Carnaval, de Heilig Bloedprocessie in Brugge en de garnaalvisserij te paard.

In tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd, is immaterieel cultureel erfgoed geen werelderfgoed. Het gaat over twee verschillende internationale verdragen met elk een eigen logo, een eigen visie

en een eigen doel. De Unesco-conventie voor de borging van immaterieel cultureel erfgoed (2003) wil ervoor zorgen dat immaterieel erfgoed in al zijn verscheidenheid kan blijven bestaan en evolueren. Vooral dat laatste is belangrijk. Immaterieel erfgoed kan pas verder leven als het voldoende aansluit bij wat mensen vandaag belangrijk vinden. En dat verandert voortdurend.

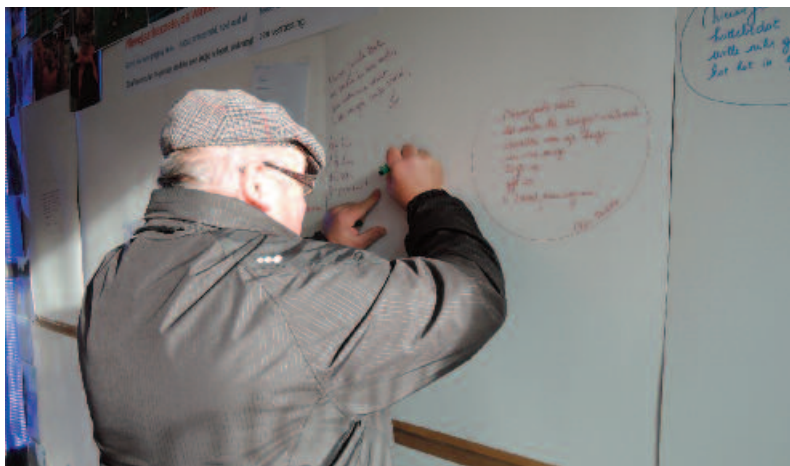

In Retie-centrum vieren ze Driekoningen niet op 6, maar op 5 januari. Ook de volwassenen trekken er 's avonds op uit. Volledig verkleed bellen ze aan bij vrienden of familie. Deze moeten dan raden wie er voor hun deur staat.

Amusement gegarandeerd! © Gemeente Retie

ZORGEN VOOR HET BEDELZANGERFGOED

In sommige streken leeft het bedelzingen heel erg. In andere is het bijna uitgestorven. Veel mensen vinden dat jammer en proberen daar iets aan te doen. Ze zorgen er op allerlei manieren voor dat wie na hen komt ook zal bedelzingen. Die initiatieven noemen we 'borgen'. Borgen is ervoor zorgen dat erfgoed een toekomst heeft. Vaak gebeurt dat spontaan en onbewust. Grofweg zijn er zes grote categorieën waarrond je kan werken. **Educatie** is bijvoorbeeld een belangrijk hulpmiddel. Door bedelzangtradities in de klas te behandelen kan je leerlingen én leerkrachten warm maken voor het gebruik. Je kan ook inzetten op **documentatie**. Daarbij verzamel je zoveel mogelijk informatie over hoe de traditie vandaag beleefd wordt. Denk maar aan foto's, krantenknipsels of getuigenissen van mensen. Vergeet de liedjes niet: vaak gaan lokale varianten verloren omdat niemand ze optekent. Je kan ook kiezen voor **onderzoek**: hoe oud zijn de bedelzanggebruiken in je streek, hoe zijn ze veranderd doorheen de jaren, wat is hun band met de (lokale) geschiedenis? Of misschien is het belangrijk om het publiek te **sensibiliseren**? Je kan ook werken rond **overdracht** door er voor te zorgen dat er nieuwe leden in je comité zitten of dat er een draaiboek is met alle praktische informatie. Tot slot kan je ook dingen **herlanceren**.

Een inwoner van Meerhout schrijft zijn versie van het 'Nieuwjaarse Zoete'- lied neer op een van de grote bladen tegen de muur van het gemeentehuis.

© Koninklijke Meerhoutse Fotoclub Focus

EEN PLAN VOOR DE TOEKOMST

Het loont de moeite om een plan te maken waarin staat hoe je als groep je traditie nog beter kan doorgeven. Dat noemen we een erfgoedzorgplan. Weet je als groep niet zo goed waar te beginnen? Overloop dan samen de volgende vragen. Hoe levendig is de traditie nog? Welke omstandigheden zorgen ervoor dat de traditie voortgezet kan worden? Wat werkt goed en wat kan beter? Op basis daarvan kunnen acties ontwikkeld worden. Al die acties som je op in een erfgoedzorgplan. Wees zeker niet bang om te experimenteren. Na afloop kan je evalueren wat er werkt. Probeer jouw erfgoedwerking open te stellen voor zowel ervaren rotten als jong bloed. Denk ook na over mogelijke samenwerkingen. Welke groep/vereniging kan voor een meerwaarde zorgen? Wanneer je een sterk erfgoedzorgplan hebt, is het eenvoudiger om de traditie door te geven aan de volgende generaties. Op deze manier maak je jouw lokaal erfgoed klaar voor de

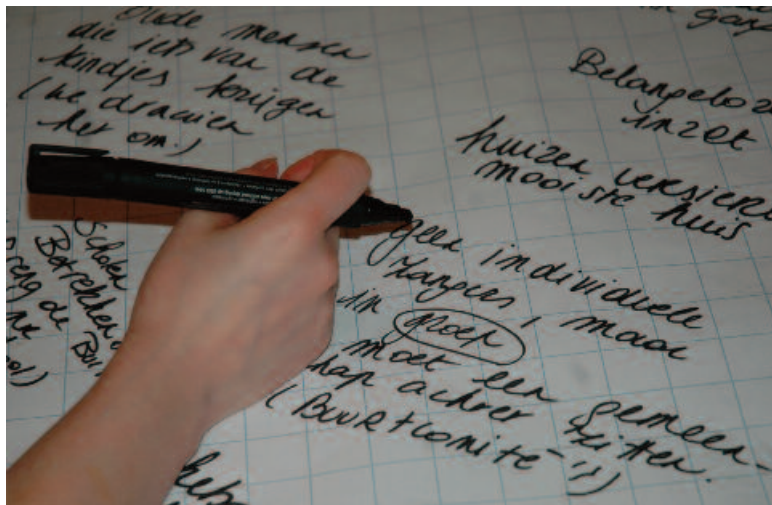
toekomst. In wat volgt geven we per type van erfgoedzorg een aantal inspirerende voorbeelden.

De Erfgoedcel k.ERF organiseerde een ideeëncafé rond bedelzang in maart 2014. Hier zaten de lokale erfgoeddragers, liefhebbers en geïnteresseerden samen om te spreken over de toekomst van dit bijzondere erfgoed. © Erfgoedcel k.ERF

HULP BIJ JE ERFGOEDPLANNEN

Toegegeven, een erfgoedzorgplan opstellen is niet zo eenvoudig. Gelukkig kan je bij heel wat organisaties aankloppen voor extra hulp. Is er een erfgoedcel in de buurt? Dan is die jouw eerste aanspreekpunt. De medewerkers kunnen met je brainstormen over hoe de bedelzangtradities kunnen worden doorgegeven aan de volgende generaties. Soms kennen ze zelfs subsidies toe voor het uitvoeren van je project. Op www.erfgoedcellen.be vind je welke erfgoedcel voor welke gemeente bevoegd is. Misschien is er wel een heemkundige kring of een lokaal museum waarmee je kan samenwerken? Ook dat is de moeite waard om te onderzoeken. Tot slot zijn er expertisecentra die gespecialiseerd zijn in een bepaald type erfgoed. Expertisecentra hebben een groter werkingsdomein dan erfgoedcellen: ze werken voor Vlaanderen en Brussel. De meest relevante expertisecentra voor het bedelzingen zijn LECA en Resonant. LECA is het landelijk expertisecentrum voor feesten en rituelen. Resonant focust op muzikaal erfgoed. De bedelzangtradities combineren beide aspecten. Bedelzingen is meer dan zingen alleen. Het gaat om gemeenschappen die samen feest vieren en zo sterker naar elkaar toegroeien.

Een goede manier om aan een erfgoedplan te starten is een grote brainstorm te houden.

© Erfgoedcel k.ERF

EEN WEBSITE VOL INSPIRATIE

De Vlaamse overheid hecht veel belang aan immaterieel erfgoed. Daarom riep ze een aantal hulpmiddelen in het leven. In 2012 lanceerde ze de website www.immaterieelerfgoed.be. Daarop vind je tal van voorbeelden van hoe andere groepen inzetten op erfgoedzorg. Benieuwd hoe het Sinte-Mettelied in Mechelse scholen wordt aangeleerd? Of hoe kinderen uit Sint-Lievens-Houtem al zingend de geschiedenis van de jaarmarkt leren kennen? Grasduin dan even op de website. Je kan ook zelf informatie toevoegen. Je kan er bijvoorbeeld beschrijven welke acties jullie als groep ondernemen om het bedelzingen voort te zetten. Zo inspireer je misschien anderen met een soortgelijke vraag. Sommige mensen willen graag dat hun erfgoed wordt toegevoegd aan de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed. Die bestaat sinds 2008 en erkent gebruiken die op een doordachte manier worden doorgegeven. Om erkend te worden als immaterieel erfgoed is het verplicht om samen te werken met een erkende cultureel-erfgoedorganisatie zoals LECA.

In 2012 werd www.immaterieelerfgoed.be gelanceerd. © Vlaamse overheid

De Schoonbroekse jongens poseren nog even voor een foto vooraleer ze vertrekken op hun Goriën bedelzangtocht (ca.1980).

© Geert van Der Veken.

IMMATERIEEL ERFGOEDZORG IN DE PRAKTIJK

Op heel wat plaatsen wordt bedelzangergoed levend gehouden door enthousiaste vrijwilligers. In wat volgt lichten we een aantal inspirerende voorbeelden toe. Die kunnen helpen om zelf aan de slag te gaan met erfgoedzorg. Voor de leesbaarheid hebben we de voorbeelden geordend volgens zes grote categorieën van borgen: educatie, sensibiliseren, overdracht, documenteren, herlanceren en onderzoek. In de praktijk is het niet zo eenvoudig om dat onderscheid te maken. Heel veel projecten maken een combinatie van allerhande borgingsmaatregelen. Ken je zelf nog een goed voorbeeld? Laat het ons dan zeker weten via info@lecavzw.be.

EDUCATIE

Je kan mensen op allerlei manieren iets leren over je erfgoed, in de hoop dat ze er wat in zien en de traditie zullen voortzetten. Denk maar aan educatieve pakketten, workshops of demonstraties tijdens evenementen. De meest voor de hand liggende doelgroep is kinderen uit de basisschool. Volgens een ongeschreven wet ligt de leeftijdsgrens voor bedelzangers meestal op twaalf jaar. Het is zinvol leerkrachten van de lagere school hulpmiddelen te geven om het in de les over bedelzingen te hebben. Wat zijn de gebruiken in de streek? Waar komen ze vandaan?

Sint-Maarten in Lommel-Kolonie, 2009. © KWB Lommel-Kolonie

Hoe zijn ze geëvolueerd door de jaren en vooral: wat betekenen ze vandaag nog? Via erfgoededucatie kan heel wat bereikt worden. Kinderen leren bijvoorbeeld erfgoed respecteren, krijgen er interesse voor, winnen aan historisch besef en kunnen zich concreter voorstellen hoe het alledaagse leven er vroeger uitzag. Het hoeft natuurlijk niet allemaal zo formeel te zijn. Een educatieve website waarop iedereen zijn herinneringen kan delen, een lezing of zangworkshop: het zijn allemaal manieren om mensen warm te maken voor bedelzangtradities.

Lesmateriaal over ‘Sinte-Mette’ in Mechelen

Mechelse scholen kunnen een beroep doen op twee educatieve pakketten over de verschillende Sint-Maartengebruiken uit hun streek. In tal van gemeenten in de Mechelse regio wordt de traditie van Sint-Maarten — ‘Sinte-Mette, oep ze Mechels’ — levend gehouden, maar de gebruiken verschillen er sterk van gemeente tot gemeente. Zo doen er maar liefst vijf Sint-Maartenliedjes de ronde, elk met hun lokale varianten. Om die diversiteit te bewaren ontwikkelde Erfgoedcel Mechelen lespakketten voor het basisonderwijs. Ze werkte daarvoor samen met de lokale Sinte-Metteorganisaties, Mechelen Kinderstad, de Dienst Onderwijsondersteuning van de stad en de vzw Casablanca. Het eerste pakket focust op het verhaal van Sint-Maarten als basis voor de Mechelse bedelzangtradities. De kern van het pakket bestaat uit een kamishibai-vertelling. Kamishibai is een Japanse vertelvorm. In een klein houten kastje worden tekeningen gestoken. De verteller schuift de tekeningen langzaam weg terwijl hij een verhaal vertelt. Bij de kamishibai-platen krijgen de leerkrachten een handleiding en verwerkingsopdrachtjes voor kleuters en eerste en tweede graad lager onderwijs. In het tweede pakket gaat alle aandacht naar de liedjes. Tom Kestens (Lalalover) nam de verschillende Sinte-Metteliedjes uit de Mechelse regio op in een aanleerversie. Ook bij dit pakket hoort een handleiding vol creatieve tips om bij elk lied een opdracht in de klas uit te werken. Beide educatieve pakketten kan je downloaden op sintemette.mechelen.be.

In Mechelen leren kinderen aan de hand van een kamishibai over Sint-Maarten.

© Erfgoedcel Mechelen

Lesmateriaal over bedelzangtradities in de k.ERFregio

De k.ERF-regio (de Antwerpse Kempen rond Geel en Mol) is een ware broedplaats voor bedelzangtradities. Maar liefst zeven verschillende gebruiken worden vandaag nog actief beoefend in deze regio. Sommige gebruiken zijn bijzonder lokaal. Daardoor zijn veel kinderen niet vertrouwd met de grote verscheidenheid aan tradities uit hun streek. Sinds kort kunnen leerkrachten gebruik maken van een digitaal lessenspakket, ontwikkeld door k.ERF. Het pakket geeft veel keuzevrijheid aan de leerkracht. De eerste oefening dient als inleiding: wat is bedelzang? Wat is immaterieel erfgoed? Daarna kan de leerkracht zelf kiezen welke tradities uitgediept worden. Naast het historische aspect wordt voornamelijk het muzisch-vormende element van bedelzang benadrukt. Zo krijgen kinderen binnen de klasruimte de kans om zelf aan de slag te gaan met hun (of een andere) traditie. Het lessenspakket kadert binnen het ruimere project van k.ERF rond bedelzangtradities in haar regio. Daarvoor werd een projectmedewerker aangenomen die

een jaar lang rond deze tradities werkt. De educatieve pakketten zijn terug te vinden op de nieuwe website die speciaal voor het bedelzangproject werd ontwikkeld.

www.zing-ze.be

In de educatieve pakketten van k.ERF wordt gewerkt met figuurtjes die de verschillende bedelzangtradities in de regio voorstellen. © Erfgoedcel k.ERF

Nederlandse lesbrief over Driekoningen

Zingen op driekoningendag komt niet alleen in België voor. Ook in landen als Nederland, Luxemburg, Duitsland, Zwitserland of Polen bijvoorbeeld, vind je het terug. De gebruiken in Nederland lopen grotendeels gelijk met die van ons. Daarom is de lesbrief van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) een nuttige basis voor een les over Driekoningen. De lesbrief combineert achtergrondinformatie over de drie wijzen, de verschillende gebruiken en de liederen met praktische opdrachten. De lesbrief kan je terugvinden op de website van het VIE (www.volkscultuur.nl), onder de knop 'educatie'. In 2011 bracht het Centrum ook een boekje uit met 25 driekoningenliedjes uit Europa. Niet alleen de liedteksten en muzieknotaties werden opgenomen. Bij elk lied werd ook heel wat contextuele informatie meegegeven. Waar komt het lied vandaan, hoe oud is het, wat betekent het en welke anekdotes zijn van belang? Bij het liedjesboek hoort ook het meer beschouwende werk *Driekoningen zingen. Van legende tot levend erfgoed* van Paul Spapens. Beide publicaties zijn te koop via de webshop van het VIE.

10 KAARSJES SPRINGEN

Een beeld uit de Nederlandse lesbrief over Driekoningen. © VIE

SENSIBILISEREN

Het succes van een bedelzangtraditie hangt af van de mate waarin de plaatselijke bevolking het gebruik kent en ondersteunt. Het publiek sensibiliseren is dan ook een belangrijke uitdaging. Hoe kan je ervoor zorgen dat bedelzangers niet al te vaak voor gesloten deuren komen te staan? Hoe maak je de betekenis van de traditie duidelijk? Of hoe betrek je groepen die doorgaans moeilijk te bereiken zijn? Sensibiliseren kan op duizend en één manieren. Je kan het bijvoorbeeld doen door breed te communiceren via affiches, folders, flyers, sociale media of websites. Je kan tentoonstellingen organiseren. Of wat dacht je van verkeersborden die waarschuwen voor zingende kinderen? Je kan ook nevenactiviteiten organiseren om mensen aan te moedigen om deel te nemen. Wedstrijden bijvoorbeeld zijn daarbij een handig hulp-

instrument, net als het organiseren van een publiek feest aan het einde van de dag.

Sterzingen in Welden, 1977. © LECA

Het driekoningenproject van Wilrijk

Driekoningenzingen was vroeger een populair winterfeest in Wilrijk. De laatste jaren verdwenen de zangertjes echter uit het straatbeeld en bleef het stil op 6 januari. Deze tendens ontging de schepen van jeugd niet. Samen met de jeugddienst bedacht hij een plan om de traditie nieuw leven in te blazen. Het plan werd opgehangen aan een belangrijk attribuut van bedelzangers: de zingzak. Dat is een stoffen zak waarin kinderen geld en snoepgoed verzamelen. De jeugddienst organiseerde een designwedstrijd voor een nieuw model van de zingzak. Daarvoor werkte ze samen met de Academie voor Beeldende Kunsten. Van het winnende ontwerp werden 1500 exemplaren gemaakt. Die werden uitgedeeld aan de Wilrijkse jeugd. De actie rond de zingzak was een goede methode om de aandacht van de kinderen te trekken. Zo raakten ze op een speelse manier vertrouwd met het driekoningenzingen. Ook werd er een docent van de muziekacademie ingeschakeld om kinderen driekoningenliederen aan te leren. De apotheose van het project was het driekoningenfeest op 3 januari 2014. De jeugddienst werkte een wedstrijd uit voor de bedelzangers. Die moesten tijdens hun zangtocht vijf opdrachten vervullen om kans te maken op een prijs. Voor het eerst sinds lang trokken er weer veel kinderen verkleed als koning door de straten, met een zingzak om de hals.

Met zijn tekening van een blauwgele geit won een leerling van de lokale kunstacademie de ontwerpwedstrijd voor een nieuwe zingzak. © Jeugddienst Wilrijk

Het project van de Atom feestraad uit Denderhoutem

Terwijl het driekoningenzingen in heel wat gemeenten aan het verdwijnen is, leeft het in Denderhoutem meer dan ooit. Voor veel inwoners van 'Atom', zoals het dorp plaatselijk wordt genoemd, is het zelfs de belangrijkste feestdag van het jaar. Op de eerste zaterdag van het nieuwe jaar is het er vaak al druk op straat. Kleurrijk uitgedoste kinderen trekken er zingend van deur tot deur. Om zoveel mogelijk inwoners van het dorp bij het evenement te betrekken organiseert de plaatselijke feestraad sinds 1967 heel wat randactiviteiten. Daardoor groeide de traditie uit tot een grootschalig driekoningenfeest. Zo organiseert de Atom feestraad bijvoorbeeld zangwedstrijden voor klein en groot. De raad kiest er bewust voor de wedstrijden niet in een grote zaal te houden. De zanggroepen moeten een parcours afleggen langs twaalf geselecteerde huizen. Zo blijven ze dicht bij de traditie van het bedelzingen. In de namiddag strijden de kinderen om de titel van beste zanggroep, 's avonds is het de beurt aan de volwassenen. De jury geeft niet enkel punten voor zang, maar ook voor kostuums en attributen. Daarnaast organiseert

de feestraad een eetfestijn en een sterrenworp. Vanaf een metalen constructie worden sterren naar het publiek gegooid, waaronder een gouden ster. Die wordt jaarlijks geschonken door de plaatselijke juwelier. De dag wordt afgesloten met een groot vuurwerk.

In Denderhoutem wordt ieder driekoningenfeest afgesloten met een gouden sterrenworp. Voor de jeugd wordt 's middags een kindersterrenworp georganiseerd.

© Persregio Dender

Zingen voor de bejaarden van Dessel

Tijdens het laatste weekend van september trekt in Dessel een speciale stoet uit. De deelnemers dragen zelfgemaakte lampionnen en zingen 'Kjeske in Lantaern'. De lokale Gezinsbond organiseert sinds kort deze jaarlijkse optocht. Om de traditie een extra dimensie te geven, passeert de stoet langs het plaatselijke woon- en zorgcentrum. Daar zingen de kinderen op de benedenverdieping in groep voor de bewoners. Enkele kinderen mogen ook naar boven gaan. Zij zingen in de kamers van de bewoners die niet meer goed te been zijn. Dit kleinschalige initiatief brengt telkens heel wat positieve reacties met zich mee. Voor de bejaarde inwoners is deze korte zangstonde een nostalgische reis naar hun kindertijd. Ook de zangertjes hebben baat bij het bezoek aan het rusthuis. De meerderheid van de kinderen is niet meer bekend met het Desselse dialect. Doordat de bewoners van het woonzorgcentrum vaak meezingen, komen de kinderen in contact met oudere zangversies en plaatselijke varianten.

Ook de kinderen van Retie trekken op Sint-Maarten naar het lokale woon- en zorgcentrum om te zingen voor de bewoners. © OKRA Retie

OVERDRACHT

Op veel plaatsen gebeurt het bedelzingen niet langer spontaan. Het wordt georganiseerd door plaatselijke scholen, verenigingen of besturen. Het is vaak een grote uitdaging om voldoende vrijwilligers te vinden die het evenement in goede banen willen leiden. Hoe betrek je jonge mensen, nieuwkomers of inwijkelingen bij de organisatie van het bedelzingen? Hoe zorg je ervoor dat praktische informatie, technieken, kennis en ideeën worden overgedragen aan volgende generaties? Welke samenwerkingen zorgen voor een duurzame toekomst? Veel comités zoeken actief naar manieren om die overdracht makkelijker te maken. Ze stellen draaiboeken op, bouwen duurzame netwerken uit met andere organisaties of werken aan een veiligheidsbeleid.

Driekoningenzangers in Retie, 2014

Het draaiboek van de scouts van Mol-Ezaart

Op het einde van oktober, rond Allerheiligen, wordt in Mol-Ezaart Kaarsje in de Lantaarn gevierd. De deelnemers dragen zelfgemaakte lampionnen en zingen 'Kjeske me Lantaern'. Wegen en straten baden dan in het licht van duizenden theelichtjes. De scouts van Ezaart organiseren al enkele jaren deze optocht. Voor de praktische organisatie vertrouwt de leiding op een draaiboek. Zowel de goede als slechte ervaringen van de voorgaande jaren worden hierin opgenomen. Het geeft de scouts de kans om na te denken over zaken die ze kunnen verbeteren. Nieuwe elementen, zoals het verkleden tijdens de optocht of de integratie van go-carts in de stoet, vonden op deze manier hun plaats binnen de traditie. Daarnaast is het draaiboek vooral een houvast voor de jonge leiding. Zij kunnen profiteren van de kennis en expertise van de voorgaande generaties. Daarnaast dragen zij zelf bij tot de verdere uitbouw van het 'Kjeske me Lantaern'-zingen door nieuwe, creatieve ideeën toe te voegen.

In het draaiboek van de scouts staat bijvoorbeeld dat je best voor een tractor met aanhangwagen zorgt. Zo kunnen de kleinste kinderen vervoerd worden tijdens de wandeltocht.

© Hans Cools

Het Krik Krakcomité van Retie

In Retie vieren ze de laatste zondag van september Krik Krak. Deze unieke traditie is de laatste jaren uitgegroeid tot een waar volksfeestijn. Ooit was Krik Krak een eenvoudige bedelzangtocht door de centrumstraten. Door de stimulans van de lokale handelaars en de gemeente is het tegenwoordig een goed gevulde dag vol feestvreugde. Om dit evenement in goede banen te leiden en na te denken over de toekomst werd in 2011 het Krik Krakcomité opgericht. De VVV van Retie, het gemeentebestuur, lokale handelaars en vele vrijwilligers sloegen de handen in elkaar. Ze vergaderen meermaals per jaar om er voor te zorgen dat Krik Krak een succesverhaal wordt. Tijdens de festiviteiten wordt Retie onderverdeeld in verschillende regio's. Per zone is er een algemeen verantwoordelijke. Die zetelt in het Krik Krakcomité. De algemeen verantwoordelijken staan in voor de praktische organisatie van de namiddagmarkt in hun straten. De beslissingen over de bedelzangtocht en het avondfeest worden samen met alle afgevaardigden van

het Krik Krakcomité gemaakt. Dankzij hun inzet heeft deze traditie opnieuw een vaste waarde in de gemeente.

Het Krik Krakcomité zorgt voor een namiddag vol spektakel voor jong en oud. © Gert Daemen

Veiligheid

Steeds meer ouders zijn bezorgd om het drukke verkeer. Ze vinden het niet veilig om hun kinderen alleen de baan op te sturen. Die bezorgdheid kan een bedreiging vormen voor de toekomst van het bedelzangerfgoed. In sommige gemeenten wordt daarom actief gewerkt rond verkeersveiligheid. In Geel worden over de hele stad borden verspreid met daarop 'opgepast zingende kinderen'. Bestuurders worden op deze manier gewaarschuwd, zodat ze hun snelheid kunnen aanpassen. In Meerhout worden de centrumstraten afgezet en volledig verkeersvrij gemaakt. Een politiepatrouille houdt een oogje in het zeil en zorgt voor een veilige oversteekplaats op de hoofdbaan. Die loopt namelijk dwars door het centrum van Meerhout. Ook ouders kunnen het bedelzingen veiliger maken. Sommigen lopen mee langs het parcours. Anderen zorgen ervoor dat de kledij van hun kinderen goed opvalt. Ze verwerken bijvoorbeeld fluorescerende stoffen in de verkleedkledij. Als organisatie kan je dit idee ook groter aanpakken. Organiseer bijvoorbeeld een wedstrijd voor 'de veiligste zang-kledij'. Op die manier verzamel je alle zangers op een centrale plaats en vestig je de aandacht op het veiligheidsprobleem.

Een tijdelijk verkeersbord in Leuven, 2009.

© Sponzen Ridder

DOCUMENTEREN

Documenteren betekent dat je de gebruiken van vandaag zo goed mogelijk beschrijft en/of audiovisueel vastlegt. Dergelijk materiaal verzamelen en op een duurzame manier bijhouden is niet eenvoudig. In het verleden werden al heel wat initiatieven ondernomen om volksliederen te inventariseren en op te nemen, zonder plan voor de toekomst. Veel opnamen gingen daarbij verloren om technische redenen. Sommige werden minder interessant doordat er te weinig informatie over de opnamen bewaard bleef. Wie maakte de opname? Wie was de informant? In welke regio werd het liedje gezongen? In welke context werd het lied gebruikt? Om jullie alvast een beetje op weg te helpen stelde Resonant, het expertisecentrum voor muzikaal erfgoed, een korte handleiding op. Die vind je achteraan in deze brochure.

In Vorselaar worden nieuwjaarszingers jaarlijks gefilmd, 2014. © gemeente Vorselaar

Liedjes documenteren in Vorselaar

In 2013 werkten de kindergemeenteraad, de cultuurraad en het gemeentebestuur van Vorselaar samen aan een project rond nieuwjaarszingen. Ook de scholen stapten mee in het project. De kinderen verzamelden nieuwjaarsliedjes, tekenden nieuwjaarskaarten en ontwierpen een nieuwjaarszak om geld en snoep in te verzamelen. De zak werd uitgedeeld aan alle kinderen van het dorp. Het project resulteerde in de publicatie *Nieuwjaarke Zoete* en een gelijknamige tentoonstelling. Die haalde op de Kunstendag voor Kinderen en de Nacht van het Kempens Erfgoed heel wat kijklustigen. Het project zorgde voor een opmerkelijke stijging van bedelzangers op oudejaarsdag. Aan het gemeentehuis stond een camera opgesteld. Kinderen die er hun nieuwjaarsliedje kwamen zingen, werden gefilmd. De opnames waren vooral bedoeld als publieksactie. Tegelijkertijd zijn de opnames een manier om te documenteren welke liedjes er gezongen worden in Vorselaar. De gemeente wil de actie ieder jaar herhalen om zo de evoluties door de jaren heen te illustreren. Het project Nieuwjaarke Zoete kon rekenen op de steun van erfgoedcel Kempens Karakter.

De liedjes van het nieuwjaarszingen in Vorselaar werden gebundeld in deze publicatie. © Jeugddienst Vorselaar

De Amerikaanse kinderliederenbank

In de Verenigde Staten vinden we een voorbeeld van hoe het grote publiek kinderliederen kan helpen documenteren. Sinds 2004 loopt er een project rond speelplaatsliedjes. Die worden verzameld in de National Children's Folksong Repository, vrij vertaald als de nationale kinderliederenbank. De liederenbank wordt gevuld door de kinderen zelf. Via allerlei kanalen worden kinderen aangemoedigd hun speelplaatsliedjes in te zingen. Ook kinderen die nog maar net in de VS zijn komen wonen, mogen hun liederen bekend maken. Ze kunnen bellen naar een gratis telefoonnummer, audiofragmenten e-mailen of een filmpje plaatsen op YouTube. Voor iedere methode vind je een handleiding op de website van het project: www.edu-cyberpg.com. De initiatiefnemers willen het erfgoed niet alleen bewaren, maar ook gebruiken om kinderen respect bij te brengen voor elkaars gebruiken. Bovendien willen ze kinderen vertrouwd maken met de mogelijkheden van het internet. De praktische uitwerking van het project laat wat te wensen over. Zo is de website niet echt gebruiksvriendelijk. Maar de opbouw van het project is zeker waardevol

studiemateriaal voor iedereen die een publieksproject rond bedelzangliedjes wil opzetten.

In de Verenigde Staten loopt een project waarbij kinderen zelf hun speelplaatsliedjes documenteren. © Sciarinen

HERLANCEREN

Niet alle tradities zijn voor de eeuwigheid bestemd. Sommige gaan verloren omdat niemand er nog iets in ziet. Dat is de natuurlijke gang van zaken. Soms smeult een gebruik nog lange tijd na. Veel mensen willen de traditie nog wel beoefenen, maar komen daar om allerlei redenen niet meer aan toe. In zo'n geval kan een traditie opnieuw gelanceerd worden. Veel bedelzangtradities zijn zo ooit nieuw leven ingeblazen. Mensen blijven de gebruiken vaak genegen en ook de liederen zijn doorgaans nog gekend. Wanneer er in zo'n gemeenschap een organisatie opstaat die het bedelzingen wil herlanceren, krijgt die vaak meteen gehoor. Herlanceren kan ook over aspecten van een traditie gaan, zoals het bespelen van een bepaald instrument, het bakken van een specifieke taart of het uitvoeren van een ritueel. Wanneer een gebruik echt 'uitgestorven' is, heeft herlanceren geen zin. De kunst bestaat erin de gebruiken van vroeger te laten aansluiten bij de behoeften van vandaag.

Driekoningenzingen in Mol, 1993. © Niels Schalley

Een plan voor de Goriënhoorns van Schoonbroek

Schoonbroek (Retie) is de enige plaats waar nog aan Goriënzingen wordt gedaan. Op 12 maart trekken kinderen de straat op. Ze dragen hoeden versierd met papieren bloemen en dragen een koehoorn in de hand. De koehoorns worden gebruikt als muziekinstrument: ze kondigen de komst van de zangers aan. De hoorns worden al generaties lang van vader op zoon doorgegeven. De laatste jaren waren er steeds minder hoorns te zien tijdens het Goriënzingen. Bovendien was niet meer duidelijk hoeveel inwoners nog in het bezit waren van zo'n hoorn. De basisschool van Schoonbroek startte daarom met een zorgproject om dit (materieel) erfgoed te redden. Het doel was enerzijds het lokaliseren en inventariseren van de hoorns. Dit deden ze in

samenwerking met het gemeentebestuur en Erfgoedcel k.ERF. Anderzijds kochten zij ook een reeks nieuwe hoorns aan. Die blijven in het bezit van de school, zodat versnippering en verlies tegengegaan worden en ten slotte brachten zij een korte infobrochure uit. Hiermee informeerden zij de lokale gemeenschap (en vooral de nieuwe bewoners) over dit bijzondere gebruik.

Meester Geert blaast vol trots op een van de laatste authentieke Goriënhoorns. © gemeente Retie

Nieuw leven voor Driekoningen in Sint-Joris-ten-Distel

In het West-Vlaamse Sint-Joris-ten-Distel nemen jaarlijks zo'n honderd mensen deel aan de driekoningstoet. Onder leiding van de plaatselijke fanfare zingen ze op de vooravond van 6 januari allerlei driekoningenliederen. Langs het parcours staan honderden theelichtjes, die de inwoners van het dorp voor de deur plaatsen. Een week op voorhand steken de organisatoren van de stoet bij iedereen een kaarsje in de bus, samen met een begeleidende brief. Zo maken ze hun actie bekend bij het grote publiek. Met succes. Driekoningen doet het kleine dorp letterlijk en figuurlijk oplichten. Toch was het bedelzingen er lange tijd zo goed als verdwenen. De opleving kwam er dankzij de plaatselijke Gezinsbond. Die lanceerde tien jaar geleden de eerste driekoningstoet. Van bij de start stond de stoet in het teken van liefdadigheid. Het goede doel werd in de onmiddellijke omgeving gezocht: de werkgroep vluchtelingen van groot-Beernem. Dat bracht een praktisch voordeel met zich mee. De vrijwilligers van de vluchtelingenwerkgroep zetten zich ook in voor de organisatie van de driekoningentocht. Intussen werkt de Gezinsbond ook samen met de plaatselijke school, de harmonie, lokale handelaars en de vereniging 13+. Wat begon als een kleinschalig initiatief, groeide uit tot een evenement waar de hele gemeenschap bij betrokken wordt. En de bedelliedjes? Die zijn intussen goed gekend bij de plaatselijke jeugd.

De Gezinsbond van Sint-Joris-ten-Distel herlanceerde het driekoningenzingen.

© Steve Vandebussche

Juwelen in driekoningentaart

Rond 6 januari verschijnen ze steevast in bakkersetalages: de frangipanetaarten met bijgeleverde papieren kroon. In de taarten zit een voorwerp verstopt. Dat kan een tuinboon, muntstuk of porseleinen beeldje zijn. Meestal stelt het beeldje het kindje Jezus voor, maar soms kiezen bakkers voor een modernere variant. Denk maar aan figuurtjes van Disney, Harry Potter of de smurfen. De verstopte voorwerpen worden ook wel eens fève genoemd, naar het Franse woord voor boon. Wie de boon vindt, mag zich voor een dag uitroepen tot koning of koningin. In bepaalde streken is de taart niet meer zo gekend. Sommige bakkers komen daarom origineel uit de hoek. In Brugge en Knokke bijvoorbeeld werd een gouden ooring in een van de taarten verstopt. De gelukkige winnaar mocht het bijpassende exemplaar afhalen bij een lokale juwelier. De bekende Brusselse bakkerij Debailleuil deed het nog beter. In 2005 verstopten ze 31 edelstenen in hun 2500 taarten, goed voor een totale waarde van 10 000 euro.

Deze vrouw vond in 2013 een diamanten ooring in de driekoningentaart van bakker DeMaré. © Norbert Minne

ONDERZOEK

Op het gebied van onderzoek naar bedelzangtradities is nog veel werk te verzetten. In het verleden werden heel wat studies ondernomen door volks- en heemkundigen. Veel van die studies inventariseerden de bestaande volksliedjes en de gebruiken die met het bedelzingen gepaard gingen. Die studies zijn bijzonder waardevol, al laten ze wel een aantal vragen onbeantwoord. Hoe zit het bijvoorbeeld met de leefbaarheid van de verschillende tradities? Waarom zetten mensen de gebruiken verder? Waar liggen de grootste noden en behoeften? Wat is de economische impact van het bedelzingen en hoe verhouden de verschillende tradities zich bijvoorbeeld tot sectoren als economie en toerisme? Het gebrek aan onderzoek geldt trouwens niet alleen voor het bedelzingen. Ook ruimer wordt nauwelijks onderzoek gevoerd naar immaterieel cultureel erfgoed. Een van de belangrijkste pijnpunten is het ontbreken van een etnologische discipline aan de Vlaamse universiteiten. Zonder wetenschappelijke instelling als uitvalsbasis blijft het bestaande onderzoek sporadisch en versnipperd. Nochtans beschouwt Unesco onderzoek als een belangrijk middel om immaterieel erfgoed in al haar verscheidenheid te wapenen voor de toekomst.

Niels Schalley onderzoekt voor erfgoedcel k.ERF een jaar lang bedelzangtradities in de Antwerpse Zuiderkempen.

© LECA

Driekoningenzingen in Wijnegem, 2009. © Nick Hannes

MOOIE LIEDJES LANGER LATEN DUREN

EEN KORTE, PRAKTISCHE HANDLEIDING
VOOR WIE EEN PROJECT ROND
LIEDCULTUUR WIL OPZETTEN

Tekst | Resonant

PLANNING

DEFINIEER JE PROJECT EN JE ONDERWERP

- Leg de doelstellingen voor het project vast (een boek, een website, de promotie van een bepaalde liedcultuur...).
- Bepaal criteria om je onderwerp af te bakenen (welke streek, welke periode, welk thema...).
Welke groepen of gemeenschappen wil je met je project aanspreken (kinderen, jongeren, senioren, de erfgoedgemeenschappen...)?
- Nadat de contouren (doelstelling, onderwerp, doelgroepen, methodieken) bepaald zijn, kan je het project op een inspirerende manier communiceren.

VOORBEREIDING

- Ga op zoek naar gelijkaardig onderzoek uit het verleden of het heden. Wat kan je eruit leren en wat kan je gebruiken voor je eigen project?
- Ga op zoek naar bronnen. Zelfs een oproep bij een opnameproject kan interessant materiaal (oude schriftjes, liedbladen, oude opnames) opleveren. Dit is even relevant als de opnames of transcripties die je zelf maakt. Die bronnen vereisen de nodige zorg en aandacht als het project afgelopen is.

ZOEK PARTNERS EN WERK SAMEN

- Welke (groepen van) mensen heb je nodig bij het verwerven van informatie?
- Welke verenigingen/organisaties kunnen je ondersteunen en helpen bij je project?

REGEL DE RECHTEN

- Wie opnames maakt en wil verspreiden, heeft hoe dan ook te maken met (auteurs)rechten. Daarom is het best om van te voren met alle betrokkenen afspraken te maken over het gebruik van het opgenomen materiaal.

UITVOERING

Een van de middelen om je project uit te werken, is het maken van opnames. Hiervoor zijn er veel mogelijkheden. Kies de beste apparatuur in functie van de omstandigheden (open lucht, huiskamer, zaal...), in functie van je doel (lage of hoge kwaliteit audio, alleen audio of ook beeld) en in functie van je mogelijkheden.

ENKELE TIPS VOOR DE OPNAME VAN DIGITAAL GELUID EN BEELD

- Kies voor een niet-gecomprimeerde audio-opname in een open bestandsformaat (WAV(E), AIFF) met voldoende sample rate (44,1kHz) en bitdiepte (16 bit).
- Informeer je over welke formaten het best geschikt zijn voor de duurzaamheid van video-opnames (zie 'Informeert').
- Maak een proefopname, beluister die en pas zo nodig de opstelling of instelling van het materiaal aan.
- Begin voor elke opname een nieuwe track/bestand.
- Hou zo nodig een computer bij de hand om je opnames meteen over te zetten; niet-gecomprimeerde opnames vragen immers veel opslagruimte.

Documenteer ter plekke en noteer algemene gegevens (de datum, de opname, de plaats van opname) en noteer per track de nodige gegevens (wie zingt, wat wordt er gezongen, wanneer en bij welke gelegenheid werd het gezongen).

VERWERKING

Verzamel alle bestanden op een computer in een aparte map.

- Als je een beperkt aantal bestanden hebt, kan je deze hernoemen. Let er in elk geval op dat de relatie van je bestand met de informatie op je documentatie over dit bestand behouden blijft.
- Maak een catalogus aan van de opnames, schriftjes, partituren... die je hebt verzameld en aangemaakt. Een dataprofiel hiervoor vind je op de website van Resonant.
- Bewaar het niet-gecomprimeerde geluidsbestand als moederbestand. Dit is de meest volledige weergave van je opname, maar omwille van de omvang minder geschikt om snel te openen. Om het bestand te beluisteren, te bestuderen of te verspreiden (via een website) maak je één of meerdere raadplegingskopie(ën) van dit moederbestand (één in hoge kwaliteit voor bestudering en één in lagere kwaliteit om via het internet aan te bieden). Kies hiervoor een bestandsformaat met compressie (bvb. mp3). Ook van een video-opname kan je meerdere raadplegingskopieën maken in diverse kwaliteiten.
- Een back-up maken van de opnames, de catalogus en alle andere bijhorende digitale documenten is essentieel. Doe dit op een externe drager.

Als je tekst en/of muziek van de liedjes wil uitschrijven, kunnen lokale vrijwilligers en muzikanten je hierin bijstaan.

Overweeg zeker om je materiaal te laten opnemen in een erfgoeddatabank. Zo kan het grote publiek kennismaken met de resultaten van je project.

ZORG

Documenten 'voor altijd' bewaren is niet vanzelfsprekend. Toch moet je niet altijd over gespecialiseerde kennis beschikken of grote investeringen doen om de houdbaarheidsdatum van documenten te verlengen.

Boeken, schriftjes, foto's, platen, cassettebandjes, video's, cd's enz. kan je langer bewaren als je aandacht besteedt aan:

- de keuze en inrichting van de ruimte waar je ze bewaart;
- de manier waarop je ze opbergt, gebruikt en onderhoudt.

Digitale documenten verdienen extra aandacht omdat ze kwetsbaarder zijn. Door minstens op regelmatige basis een (nieuwe) back-up te maken van het materiaal kan je het risico op schade of verlies inperken.

Wil je het verzamelde materiaal op termijn naar een archiefinstelling of een erfgoedorganisatie brengen? Dat kan! Zorg dat je niet alleen de muziekdocumenten overdraagt, maar ook de informatie daarover en zelfs alle documenten met betrekking tot het project.

INFORMEER

- *Doeboek muzikaal erfgoed*: omgang met en bewaring van digitale bestanden; behoud en beheer van muzikaal erfgoed (o.m. documenten, geluidsdragers); overdracht van muzikaal erfgoed; dataprofiel voor diverse bronnen van een project rond liedcultuur (website Resonant: www.muzikaalerfgoed.be).
- *DigiGIDS@home*: bewaring van digitale geluids- en videofragmenten (website AMVB: www.amvb.be).
- *DigiGIDS@work*: bestandsformaten en codecs voor audio en video (website AMVB: www.amvb.be).
- B. DE WEVER, e.a., *Van horen zeggen - mondelinge geschiedenis in de praktijk*. Projectengids, (DVD-box), 2005: modelcontract in verband met de rechten.
- NOiV, *Handreiking multimediaformaten - naar optimale toegang van audio, video en afbeeldingen*, 2011: een overzicht van formaten voor audio en video. (De stichting NOiV bestaat niet meer maar de documenten zijn nog online te raadplegen.)

CONTACTEER

- Resonant: voor alle aspecten van (analoog en digitaal) muzikaal erfgoed; voor begeleiding bij projectplanning; voor advies i.v.m. muzieknotatiesoftware; voor advies i.v.m. overdracht van je project; voor opname van het project in een erfgoeddatabank (info@resonant.be).
- De lokale erfgoedcellen: voor het zoeken van partners bij je project; voor advies over en het lenen van opnamemateriaal; voor opname van het project in een erfgoeddatabank; voor advies i.v.m. overdracht (www.erfgoedcellen.be).
- De gemeente of provincie: voor advies over en het uitlenen van opnamemateriaal.
- De lokale erfgoedverenigingen: voor hulp bij het zoeken van bronnen, partners en voor advies.
- Variaties: voor advies bij het noteren van liedjesteksten in het dialect (www.variaties.be).
- LECA: voor inhoudelijke informatie over tradities, voor historisch onderzoek, voor noden- en behoeftenanalyses, voor inspiratie en begeleiding in erfgoedzorg.
- Resonant - Centrum Muzikaal Erfgoed | www.muzikaalerfgoed.be

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

- Boone, A., 'Het sterrelied', *Volkskunde*, 3/4 (1976): 161-202.
- Bosmans, W., 'Het bedelzingen rond de jaarwisseling ten oosten van Brussel', *Volkskunde*, 1 (1975): 1-38.
- Braekman, W.L., 'Driekoningenavond: koningsbrieven, liederen en gedichten', *Volkskunde*, 1 (1997): 1-40.
- Callewaert, D., 'Goud, wierook en mirre', *Volkskunde*, 4 (2007): 371-381.
- Celis, G., *Volkkundige kalender van het Vlaamsche land*, Gent, 1924.
- Daelman, E., *Gelukkig Nieuwjaar*. Amsterdam, Amsterdam, 2010.
- Delcart, A., *Winterfeesten en gebak. Mythe, folklore en tradities*, Antwerpen, 2007.
- De Vuyst, J., *Het Sterrelied in het gebied van Dender en Schelde*, Gent, 1967.
- Geerts, H., *Stoeten en optochten in Mol, een volkskundige bijdrage*, ongepubliceerde masterproef, Leuven, 2001.
- Harnie, R., 'Moderne gebruiken m.b.t. Advent, Kerstmis, Nieuwjaar en Driekoningen in Groot-Dilbeek (1983-1984)', *Volkskunde*, (1985), 199-120.
- Heyns, P., *Antieke kalenderprenten*, Leuven, 1945.
- Jacobs, M., Driekoningen, bonenkoningen, échte koningen, feesten en macht, *faro / tijdschrift over cultureel erfgoed*, 1 (2008): 4-15.
- Jennen, F., 'Al wie den haan zijn kop afkapt zal koning zijn', 't *Schreneel, jaarboek Olmense Vereniging voor Heemkunde en Geschiedenis*, 29, Balen, 2012: 81-108.
- Lambrechts, R., *Bezem en kruis. Grepen uit het Zuidkempisch volksgeloof*, Retie, 1974.
- Naert, A., *Zeventien eeuwen Sint-Maarten. Deconstructie van een cultureel composiet*, Mengelmaren, 2012.
- Peeters, K.C., *Het volksche Kerstlied in Vlaanderen*, Antwerpen, 1942.
- Stappaerts R., *De Lozie, Uit het leven van een Kempens boerendorp tussen 1900 en 1930*, Retie, 1992.
- Spapens, P., *Driekoningen zingen*, Tilburg, 2011.
- Ter Laan, K., *Folklore en volkswijsheden in Nederland en Vlaanderen*, 2005.
- Van den Branden, W., "Goria'-zingen te Gierle en de Kempen, zedelijke teloorgang te Lille, Poederlee en Lichtaart", in *Jaarboek Heemkundige kring Lille*, Lille, 1985: 100-112.
- Ver Elst, A., *Folkloristische tijdspiegel voor België*, Brussel, 1974.

CONTACT

k.ERF

De Billemontstraat 117

2440 Geel

014 56 66 88

info@erfgoedcelkerf.be

LECA | Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur van Alledag

Sint-Amandstraat 72

9000 Gent

09 223 97 00

www.lecavzw.be

COLOFON

Deze publicatie is een realisatie van erfgoedcel k.ERF en LECA.

Tekst: Niels Schalley (K.ERF), LECA en Resonant vzw.

Vormgeving: Mario Debaene.

Coverillustratie © Mario Debaene.

Met dank aan Ruddy Berghmans, Hans Cools, Gert Daemen, Dieter David, Jan Grieten, Nick Hannes, Koninklijke Meerhoutse Fotoclub Focus, Ann Lodewijckx, Norbert Minne, Patricia Mommaers, Heidi Moyson, Sindy Peeters, Natacha Segers, Jan Smets, Stefan Tavernier, Steve Vandenbussche, Klaas Jaap van der Meijden, Geert Van Der Vecken en Kobe Vercauteren.

De auteurs hebben geprobeerd alle rechthebbenden van het illustratiemateriaal op te sporen. Personen of instellingen die alsnog van mening zijn dat hun rechten worden geschaad, gelieve contact op te nemen met k.ERF of LECA.

© Erfgoedcel k.ERF en LECA, 2014

